

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Dr. Öğr. Üyesi

Tarık ÖZÇELİK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7097-9558>

Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü.
tarik.ozcelik@klu.edu.tr

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 10/08/2026 31/08/2026

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.2015501>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Sultan II. Abdülhamit Döneminde Yayımlanan Bir Çocuk Dergisi: Vasıta-i Terakki (1882)

A Children's Periodical Published During the Reign of Sultan Abdulhamid II: Vasıta-i Terakki (1882)

ATIF: ÖZÇELİK, Tarık, "Sultan II. Abdülhamit Döneminde Yayımlanan Bir Çocuk Dergisi: Vasıta-i Terakki (1882)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 12/3 (Eylül 2026), s. (573-591).

CITE: ÖZÇELİK, Tarık, "A Children's Periodical Published During the Reign of Sultan Abdulhamid II: Vasıta-i Terakki (1882)", *Journal of History and Future*, 12/3 (September 2026), pp. (573-591).

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Bu çalışma, Sultan II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) kısa süreli yayımlanan çocuk dergilerinden biri olan Vasıta-i Terakki'yi (1882) konu edinmektedir. Araştırmanın temel amacı, dönemin basın politikaları ile eğitim anlayışı bağlamında derginin yayın hayatını, fiziksel özelliklerini ve içerik yapısını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, Vasıta-i Terakki'nin Milli Kütüphane'de 1957 SB.124 numarada kayıtlı nüshaları temel kaynak olarak incelenmiş; derginin künyesi, kapak tasarımı ve yayın politikası detaylı şekilde değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, derginin dönemin diğer çocuk yayınlarına kıyasla görsel açıdan farklı bir tasarım anlayışına sahip olduğunu, ancak yalnızca dört sayı çıkarak oldukça kısa bir yayın ömrü yaşadığını göstermektedir. Dikkat çekici bir diğer husus, derginin ilk sayısının kapağında başka eserlerin reklamlarına yer vermiş olmasıdır; bu durum, dönemin süreli yayıncılık anlayışı açısından sıra dışı bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, II. Abdülhamit'in basın üzerindeki sıkı denetim politikalarına rağmen çocuk dergilerinin eğitim ve eğlence eksenli yayın çizgisini sürdürdüğü tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Vasıta-i Terakki, Osmanlı çocuk basını içerisinde sınırlı sayıda nüshasıyla mütevazı ama dönemin eğitim anlayışını, basın politikalarını ve çocuğa bakış açısını yansıtmaları bakımından kayda değer bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı basını, çocuk dergileri, Vasıta-i Terakki, eğitim

Abstract

This study examines Vasıta-i Terakki (1882), one of the short-lived children's journals published during the reign of Sultan Abdulhamid II (1876-1909). The primary aim of the research is to reveal the journal's publication life, physical characteristics, and content structure within the context of the period's press policies and educational understanding. In this framework, the copies of Vasıta-i Terakki registered under number 1957 SB.124 in the National Library were examined as the main source; the journal's masthead, cover design, and publication policy were evaluated in detail. The findings indicate that although the journal had a visually distinctive design compared to other children's publications of the period, it had a very short publication life, lasting only four issues. Another noteworthy aspect is that the first issue's cover included advertisements for other works, which constitutes an unusual example in terms of the periodical publishing understanding of the era. Furthermore, it has been determined that despite Abdulhamid II's strict supervision policies over the press, children's journals maintained their publication line centered on education and entertainment. In conclusion, Vasıta-i Terakki, with its limited number of issues, represents a modest yet noteworthy example within the Ottoman children's press, reflecting the period's educational approach, press policies, and perspective on children.

Keywords: Sultan Abdulhamit II, Ottoman press, children's journals, Vasıta-i Terakki, education

1. Giriş

Osmanlı çocuk basını üzerine yapılan çalışmalarda genellikle Mümeyyiz, Bahçe, Arkadaş gibi görece uzun ömürlü ve bilinen dergiler öne çıkarılmaktadır. Buna karşılık dört sayı gibi kısa bir sürede yayın hayatını tamamlamış Vasıta-i Terakki, literatürde hak ettiği ilgiyi bugüne kadar görmemiştir. Oysa bu küçük hacimli dergi hem fiziksel özellikleri hem de içerik zenginliği bakımından dönemin çocuk yayıncılığına dair önemli ipuçları barındırmaktadır.

16 Nisan 1298 (28 Nisan 1882) tarihinde İstanbul’da yayın hayatına başlayan Vasıta-i Terakki, “etfale mahsus” ibaresiyle doğrudan çocuk okur kitlesine seslenen, on beş günde bir çıkan bir mecmuadır. Derginin yayıncısı Serafim ve başmuharrirleri ise Fahri, İsmail ve İhsan beylerdir. Matbaa-i Aramyan’da basılmış ve toplamda dört sayı yayımlanabilmiştir. Kısa ömrüne rağmen derginin dikkat çekici bir yönü, ikinci sayısında yer verdiği Niagara Şelalesi fotoğrafıdır; burada kullanılan görsel malzeme, kendisinden önceki hiçbir çocuk dergisinde rastlanmayan bir uygulama olarak öne çıkar. Bu durum, Türk Basın Tarihi’nde gazetelerde ve özellikle mecmualarda görsel malzemenin yeni yeni kullanıldığı döneme rastlamaktadır ve mecmuanın çıktığı tarih bu bağlamda önemlidir. Dış kapaklı basılması ve ilk sayısının kapağında başka yayınlara ait reklamlar taşıması dergiyi, dönemin diğer çocuk mecmualarından ayıran teknik özellikleri arasında sayılabilir.

İçerik bakımından değerlendirildiğinde Vasıta-i Terakki, eğitim ve ahlak eksenli bir yayın politikası izlemiştir. Dört sayısında yer alan yazılar; ahlak ve karakter eğitiminden çalışma ve tahsil teşvikine, coğrafyadan matematiğe, dil bilgisinden astronomiye kadar geniş bir alanda kapsamaktadır. Derginin okurlarına mektup yazma, soru çözme gibi katılımcı uygulamalarla yaklaşması ise onu yalnızca bilgi aktaran değil, çocuğu sürece dahil etmeye çalışan bir yayın olarak da öne çıkarmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Milli Kütüphane’de 1957 SB.124 numarada kayıtlı nüshalar esas alınarak Vasıta-i Terakki’nin fiziksel özelliklerini, yayın sürecini ve içerik yapısını ayrıntılı biçimde ortaya koymaktır. Bu doğrultuda dergi, II. Abdülhamid dönemi basın politikaları ve Osmanlı çocuk dergiciliğinin gelişim çizgisi bağlamında değerlendirilecek; kısa ömürlü olmasına karşın dönemin çocuk basınına dair sunduğu veriler bakımından taşıdığı önem tartışılacaktır.

2. Sultan II. Abdülhamit Döneminde Basının Özellikleri

Sultan II. Abdülhamit’in 1876’da tahta çıkışıyla birlikte Osmanlı basın hayatı, görünürdeki yasal serbestlik ile fiili baskılar arasında gidip gelen ikili bir karakter taşımıştır. Padişahın, toplumun meşruti idareye henüz hazır olmadığı yönündeki yaklaşımı, onun basın politikasının da temel belirleyicisi olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın mağlubiyetle sonuçlanmasının ardından Meclis-i Mebusan’ı tatil edip anayasayı rafa kaldıran Abdülhamit, ülkenin dört bir yanında okullar açarak dikkat çekici bir eğitim seferberliği başlatmıştır. Bu hamle sayesinde kız çocukları da eğitime dahil olmuş, okuryazar nüfus önceki dönemlere göre kayda değer bir artış göstermiştir. Ayrıca Darülfünunun da bu evrede açılmış olması, yüksek tahsil görmüş bir entelektüel kuşağın yetişmesine zemin hazırlamıştır. İki meşrutiyet arasındaki uzun soluklu zaman diliminde, artan okul sayısı

ve bu kurumlardan mezun olan yeni nesiller, basın faaliyetleri için gerekli olan potansiyel yazar ve okur kitlesini oluşturmuştur. Nitekim bu eğitim atılımı, sonraki yıllarda basın hayatında gözlemlenecek olağanüstü hareketliliğin altyapısını kendiliğinden inşa etmiştir.¹

Söz konusu eğitim anlayışıyla ortaya çıkan toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak, dönemin başlangıcında basının halk kitleleri ve hükümet çevreleri nezdindeki etkisi giderek artmaya başlamıştır. Abdülaziz devrinde pek çok aydın sürgüne gönderilmiş olsa da basın yayın organları bu süreçte halkın günlük hayatına daha fazla nüfuz etme imkânı bulmuştur. Batı düşüncesiyle yakın temas halindeki Yeni Osmanlılar, devletin bekasını Müslüman ve Hristiyan tebaanın tam eşitlik temelinde yönetime katılmasında görmüş ve bu idealin gerçekleşmesi için meşrutiyetin bir an önce tesis edilmesi gerektiğini hararetle savunmuşlardır.²

Abdülhamit'in padişahlığının hemen başlangıcında, 1876 Aralık ayında ilan edilen anayasanın 12. maddesinde “basının yasalar çerçevesinde serbest olduğu” açıkça hüküm altına alınmıştır. Ne var ki, hem savaş koşullarının doğurduğu olağanüstü haller hem de sultanın basın üzerinde daha sıkı bir kontrol kurma arzusu, hükümeti zor bir denklemlerle karşı karşıya bırakmıştır. Sadrazam Midhat Paşa ile padişah arasındaki görüş ayrılıklarının en belirgin olanlarından biri, basına yönelik bu ikircikli tavırdan neşet etmiştir. Abdülhamit, anayasa gereği hazırlanması planlanan basın yasasının meclisten geçmesine müsaade etmemiş; 1878 Şubat'ında Meclis-i Mebusan'ın dağılmasıyla birlikte ise tüm saltanatı boyunca basın işlemleri eski nizamname ve kararnameler çerçevesinde yürütülmüştür.³

Bu noktada, I. Meşrutiyet'in yaşandığı ilk yıllarda Kanun-i Esasi çalışmalarının öncülüğünü üstlenen Midhat Paşa'ya destek verenlerin sayısının oldukça sınırlı olması, yaşanan bu basın politikası tartışmalarının sadece idari bir mesele olmadığını, aynı zamanda toplumsal bir zemin sorunu olduğunu göstermektedir. Midhat Paşa'ya karşı toplumun büyük kesiminin kayıtsız kalması, geleneksel zihniyetin ne denli güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.⁴ Sultan ile sadrazam arasındaki uyuşmazlıkların en kritik başlıklarından birinin yine basın politikası olması, bu alandaki çekişmenin şiddetini açıkça yansıtmaktadır.⁵

Dolayısıyla bu süreçte basın üzerindeki devlet otoritesinin giderek ağırlaştığını söylemek mümkündür. Nitekim 1876 başlarında neşredilen bir kararname ile İstanbul gazetelerinin Matbuat Müdürlüğü'nce, taşradaki gazetelerin ise o bölgenin en üst düzey mülki amiri tarafından atanacak memurlar aracılığıyla nüshaların matbaa baskısı öncesinde denetlenmesi zorunlu kılınmıştır. Bu kararnamenin gerekçesinde siyasi ortamın hassasiyetine vurgu yapılmış, gazeteleri kapatma yetkisinin artık yeterli gelmediği belirtilerek önceden denetim usulünün kaçınılmaz olduğu savunulmuştur. Tarih boyunca sansür ve baskı uygulamalarının meşrulaştırılmasında iç ve dış siyasi koşulların ağırlığından istifade edilmesi, bilinen bir yöntemdir. Osmanlı örneğinde de benzer bir gerekçelendirme

-
- 1 Tarık Özçelik, “Türk Basın Tarihinde Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad”, *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi ve Mehmet Âkif Ersoy*, ed. Ali Kurt, Kocaeli: Gölcük Belediyesi, 2021, s. 14.
 - 2 M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1982, s. 254.
 - 3 Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006, s. 61-62.
 - 4 François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s. 79-82.
 - 5 Koloğlu, *a.g.e.*, s. 96-97.

anlayışının hâkim olduğu görülmekte; her defasında olağanüstü durumlara atıfla daha sert düzenlemelerin önü açılmıştır.⁶

II. Abdülhamit'in otuz üç yıllık saltanatı (1876-1909), literatürde basın tarihinin en katı sansür dönemi olarak kayıtlara geçmiştir.⁷ Bununla birlikte, bu durumun nedenlerini yalnızca padişahın şahsi tercihlerine indirgemek, tarihsel gerçekliğin yalnızca bir cephesini aydınlatmak olacaktır. Zira bir tarafta modernleşmeyi içselleştirememiş geleneksel bir toplum yapısı, diğer tarafta ise Osmanlı coğrafyasını paylaşma planları yapan sömürgeci güçlerin kışkırtıcı politikaları mevcuttur. 1877-1878 Rus Savaşı sırasında Figaro gazetesi adına İstanbul'da bulunan Fransız gazeteci Henri Chabrillat, anılarında Osmanlı başkentindeki özgürlük ortamını hayretle karşıladığını belirtmiş; tüm savaş bölgesini hiçbir izin belgesi olmadan dolaşabildiğini ve Pera caddesinde Türkleri eleştiren bir kitabın afişlerle duyurulduğunu aktarmıştır.⁸

Sultan II. Abdülhamit'in idarede olduğu dönem, çıkarılan gazete ve dergi sayıları bakımından iki farklı evreye ayrılabilir. 1879 ile 1887 arasında İstanbul'da yıllık ortalama dokuz ila on yeni süreli yayının piyasaya sürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu yayınların büyük bir kısmı gazete değil, dergi türündedir. Mizah dergilerine ise II. Abdülhamit yönetimi boyunca hiçbir koşulda ruhsat verilmemiştir. 1888'den 1908'e uzanan ikinci evrede ise bu sayı yılda ortalama bir yeni yayına kadar gerilemiştir.⁹ Bu sayısal düşüşün arkasında, dönemin bürokratlarının dergilere gazetelerden daha az sakıncalı muamele etmesi yatmaktadır. Yöneticilere göre dergiler, gündelik siyasi tartışmalara daha az giren, teknik veya edebi konulara odaklanan yapılarıyla daha kontrol edilebilir araçlar olarak görülmüş; bu sayede, gazetelere tanınmayan belirli ölçüde bir yayın esnekliğine sahip olabilmışlerdir.¹⁰

3. Osmanlı'da Çocuk Dergilerinin Doğuşu ve Gelişimi

Osmanlı Devleti'nde çocuklara yönelik süreli yayınlar, 19. yüzyılın ikinci yarısında neşredilmeye başlamıştır. Bu alandaki ilk örnek, 1869 tarihinde yayın hayatına giren Mümeyyiz dergisi olmuştur. Çocuk edebiyatı ve basını açısından bir dönüm noktası teşkil eden bu ilk teşebbüsün arka planında, aynı yıl ilan edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Nitekim nizamnamenin ilanından önce yalnızca 100 civarında olan rüştiye sayısı, 1877'ye gelindiğinde kız rüştiyeleri de dâhil olmak üzere yaklaşık 400'e ulaşmış; bu sayısal artış, eğitimin devlet denetiminde yaygınlaştırılması yönündeki iradenin somut bir göstergesi hâline gelmiştir.¹¹ Söz konusu nizamname ile eğitim, doğrudan devletin sorumluluğuna alınmış ve bu kapsamda çocuk dergileri, örgün eğitimi destekleyen tamamlayıcı bir araç olarak işlev görmeye başlamıştır.¹²

6 Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, Birinci Cilt, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1970, s. 229-230.

7 Vahdettin Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011, s. 62.

8 Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010, s. 96-97.

9 Koloğlu, *a.g.e.*, s. 111.

10 İnuğur, *a.g.e.*, s. 287.

11 Tarık Özçelik, "Kırkkilise (Kırklareli) İnas (Kız) Rüşdiyesi", *Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/2, 2026, s. 356.

12 Gökhan Demirkol ve Gürkan Dağbaşı, "Osmanlı Çocuk Dergilerinde Dil Öğretimi: Çocuklara Talim

Bu bağlamda ilk çocuk süreli yayınının 19. yüzyılın ikinci yarısında çıkmış olması tesadüfî değildir. Tanzimat sonrası önemli yeniliklerden biri olan süreli yayınlar, toplumsal hayatta yeni bir gelişmenin öncüsü olmuştur. Zira bu süreçte çocuk, toplum içinde farklı bir konum kazanmaya başlamış ve kadınla birlikte ön plana çıkmıştır. Yeni statüsünün doğal bir gereği olarak, çocuklar için özel süreli yayın çıkarma fikri gündeme gelmiştir. 15 Ekim 1869'da yayımlanan *Mümeyyiz*, yukarıda ifade edildiği üzere bu anlamda ilk adımı temsil eder ki bu, çocuğun toplumsal hayata katılımının ve birey olarak ciddiye alınmaya başlanmasının anlamlı bir göstergesidir.¹³

Ne var ki, *Mümeyyiz* ile başlayan bu erken dönem çocuk yayıncılığı girişimi, kısa süre sonra imparatorluğun içine sürüklendiği olağanüstü siyasi ve askeri koşullar nedeniyle çok daha karmaşık bir zemin üzerinde yoluna devam etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda pek çok savaş yaşamış ve bu savaşlar nedeniyle büyük toprak kayıplarına uğramış, ekonomisi de sarsılmıştır. Bu savaşların en önemlilerinden biri, halk arasında “93 Harbi” diye bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’dır. Bu savaştan alınan ağır mağlubiyet, Balkanlar’daki toprak kayıpları ve Rus ordularının Yeşilköy’e kadar ilerleyerek İstanbul’u tehdit etmesiyle sonuçlanmıştır. Tüm bu gelişmeler, imparatorluk içindeki milliyetçilik hareketlerini kaçınılmaz biçimde hızlandırmış; bu durumun yansımaları ise çocuk mecmualarına da sirayet etmiştir. Ayrıca 93 Harbi’nin ardından gelen I. Meşrutiyet Dönemi’nin kısa soluklu nispeten serbest atmosferi ve sonrasında II. Abdülhamit’in 1908’e kadar devam edecek olan sıkı denetim politikası, çocuk dergilerini şekillendiren diğer önemli unsurlar olmuştur. Bununla birlikte, çocuk mecmuaları birkaç istisna dışında, doğal gereği iktidara yönelik eleştirel bir tavırdan uzak durmuşlardır. Hatta savaş dönemlerinde dahi temelde eğitim ve terbiye odaklı yayınlarını sürdürmüşlerdir.¹⁴

Tüm bu gelişmelerin merkezinde, II. Abdülhamit’in Berlin Antlaşması (1878) sonrasında dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan devleti ayakta tutabilmek için matbuata, eğitime ve Osmanlı milliyetçiliğine verdiği özel önem yatmaktadır. Söz konusu siyaset, sebep-sonuç ilişkisi içinde Müslüman ve Gayrimüslim bütün Osmanlı tebaasının sosyal, kültürel, siyasal, eğitim ve eğlence hayatını derinden biçimlendirmiştir. Bu çerçevede, Osmanlı topraklarındaki çocuk mecmualarının eğlence ve eğitim kültürü ile içeriği, belirtilen siyasi ve toplumsal dönüşümlerden doğrudan etkilenmiştir. Dolayısıyla çocuk mecmualarındaki muhteva yoğunluğu ile eğitim ve eğlence anlayışı incelenirken, 93 Harbi sırasında yaşanan Rus işgal tehditlerini, vatanseverlik duygularının yükselişini ve II. Abdülhamit döneminin kendine mahsus koşullarını hesaba katmak kaçınılmaz bir zorunluluktur.¹⁵

Dergisi (1887-1888)”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6/18, 2017, ss. 815-827.

13 Öztürk Emiroğlu, *Eski Harfli Süreli Çocuk Yayınları (1869-1928)*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2020, s. 7.

14 İsmail Köse, “Osmanlı’da Eğitimin Modernleşme Hareketleri: Dönemin Çocuk Mecmualarında Eğlence ve Eğitim Yaklaşımları (1869-1922)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Yüksekokulu Dergisi*, 18/2, 2015, s. 146.

15 Köse, *a.g.m.*, s. 147.

4. Vasıta-i Terakki'nin Yayın Hayatı ve Fiziksel Özellikleri

Vasıta-i Terakki, Osmanlı çocuk basını içerisinde kendine özgü konumuyla dikkat çeken kısa ömürlü bir yayındır. Derginin künyesinden edinilen bilgilere göre, “etfale mahsus” yani çocuklara özel olarak hazırlanan bu mecmua, on beş günde bir neşredilmekteydi. Edebiyat, fen bilimleri ve benzeri konulara yer vermeyi amaçlayan derginin yayıncısı Serafim, başmuharrirleri ise Fahri, İsmail ve İhsan beylerdi. Matbaa-i Aramyan’da basılan dergi, İstanbul’da yayın hayatına atılmış ve ilk sayısını 16 Nisan 1298 (28 Nisan 1882) tarihinde çıkarmıştır. Yayın politikası itibarıyla eğitim amacını ön planda tutan derginin, dikkate değer sayılabilecek en belirgin özelliği, ikinci sayısında Niagara Şelalesi’ne ait bir fotoğrafa yer vermiş olmasıdır. Ancak bu özellik ve bilinmeyen başka sebepler derginin ömrünü uzatmaya yetmemiş, toplamda yalnızca dört sayı yayımlanabilmiştir.¹⁶

Dönemin diğer çocuk yayınlarıyla mukayese edildiğinde, Vasıta-i Terakki’nin kapak tasarımı ve görsel malzemesi bakımından ayrı bir yere sahip olduğu görülmektedir. Eski harfli sürelî çocuk yayınları arasında, Avrupalı tarzda ve nispeten kaliteli resimler yayımlanmış olmasıyla temayüz eden dergi, dış kapaklı olarak basılmıştır. Bu hususiyet, onu hem öncesinde hem de sonrasında çıkan muadillerinden belirgin şekilde ayırmaktadır. Zira Vasıta-i Terakki’den önceki hiçbir çocuk dergisi, ilk sayısının kapağında başka bir eserin reklamına yer vererek piyasaya sürülmemiştir. Derginin kapağında, Hazine-i Evrak mecmuasının 1299 (1883) yılına ait salnamesi ile Şemsettin Sami’nin Kamus-ı Fransevi adlı lügatine dair reklamlar bulunmakta; bunun dışında herhangi bir açıklayıcı bilgiye rastlanmamaktadır. Bir başka deyişle, dergi günümüzdeki anlamıyla tam sayfa reklamları yayımlanmıştır. İç kısımlara geçildiğinde ise, ilk sayfanın üst bölümünde Vasıta-i Terakki isminin etrafı dikdörtgen bir çerçeveye süslenmiştir. İsmi sağ tarafında muharrirler Fahri, İhsan ve İsmail Beylerin adları yer alırken, sol tarafta “Nâşiri Okçularbaşında kıraathane müdürü Serafim” ibaresi bulunmaktadır.¹⁷

Bu nadir yayının günümüze ulaşan nüshaları, çeşitli kütüphane ve koleksiyonlarda muhafaza edilmektedir. Milli Kütüphane’de 1957 SB.124 numarada kayıtlı olan dergi,¹⁸ aynı zamanda IRCICA Kütüphanesi’nde 372./05/VAS numarasıyla da araştırmacıların erişimine açıktır.¹⁹ Hasan Duman tarafından hazırlanan İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Toplu Yayınlar Kataloğu 1828-1928 adlı çalışmada ise derginin Hakkı Tarık Us Koleksiyonu’nda D.149/18 numarada yer aldığı belirtilmektedir; ancak bu koleksiyonda mecmuanın yalnızca iki sayısı bulunmaktadır.²⁰ Aynı koleksiyonun çevrim içi kataloğunda ise 0396 numarayla görüntülenebilen nüshalar, dijital ortamda araştırmacılara sunulmaktadır.²¹

16 Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999, s. 16.

17 Emiroğlu, a.g.e., s. 55.

18 *Eski Harfli Sürelî Yayınlar Toplu Kataloğu*, C. 1, Ankara: Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları, 1987, s. 285.

19 “IRCICA Kütüphanesi”, son güncelleme: 3 Ağustos, 2026, <https://elibrary.ircica.org/Biblio/Detail/60177>.

20 *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Toplu Yayınlar Kataloğu 1828-1928*, Haz. Hasan Duman, İstanbul: İslam Konferansı Teşkilatı, 1986, s. 446.

21 “Hakkı Tarık Us Koleksiyonu”, son güncelleme: 3 Ağustos, 2026, <https://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#v>.

Bu çalışmada, Vasıta-i Terakki'nin günümüze ulaşan nüshaları arasından Milli Kütüphane'de 1957 SB.124 numarada kayıtlı bulunan bütün sayıları temel kaynak olarak kullanılmıştır. Söz konusu nüshaların araştırmaya konu edilmesinin başlıca sebebi, bu koleksiyonun derginin fiziksel özellikleri, içerik yapısı ve yayın politikası hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için gerekli bütünlüğü sunmasıdır. Ayrıca, mevcut nüshaların fiziksel durumunun incelemeye elverişli olması, bu tercihte belirleyici bir etken olmuştur. Araştırma süresince Milli Kütüphane'deki nüshalar üzerinden yapılan tespitler, derginin muhtevasına dair kapsamlı bir perspektif elde edilmesini sağlamış; böylece Vasıta-i Terakki'nin dönemin çocuk basını içerisindeki yeri ve önemi, bu nüshalar ışığında ayrıntılı olarak incelenebilmiştir.

4.1. Vasıta-i Terakki'nin İçerik Analizi

Vasıta-i Terakki'nin günümüze ulaşan dört sayısı, 1882 yılının Nisan ve Haziran ayları arasında yaklaşık bir buçuk aylık bir periyotta yayımlanmıştır. İlk sayı 1 Cemaziyelahir 1299 (Hicri) / 16 Nisan 1298 (Rumi) / 20 Nisan 1882 (Miladi) tarihinde çıkmıştır. İkinci sayı 25 Cemaziyelahir 1299 / 2 Mayıs 1298 / 14 Mayıs 1882, üçüncü sayı 11 Recep 1299 / 16 Mayıs 1298 / 29 Mayıs 1882 tarihlerini taşımaktadır. Dördüncü ve son sayı ise 27 Recep 1299 / 1 Haziran 1298 / 14 Haziran 1882'de yayımlandığı belirtilmektedir. Dolayısıyla derginin on beş gün aralıklarla yayımlandığı anlaşılmaktadır. Matbaa-i Aramyan'da basılan derginin her sayısı 5 para fiyatla satışa sunulmuştur. Dergide göze çarpan diğer hususlardan birisi de Rumi ve Hicri tarihlerin uyuşmamasıdır. Zira 1299 Hicri yılının Rumi 1298'e tekabül etmesi beklenirken, dergide her iki takvimin birlikte kullanımında gün bazında tutarsızlıklar dikkat çekmektedir. Bu durum, dönemin matbuatında rastlanan takvim uygulamalarındaki farklılıkların bir yansıması olarak değerlendirileceği gibi, derginin basım aşamasında mürettip tarafından yanlış dizilmiş olması ihtimali de vardır.

Dergide yer alan yazılar, içeriklerine göre tematik kategorilere ayrıldığında, Vasıta-i Terakki'nin eğitim ve ahlak ağırlıklı bir yayın politikası izlediği açıkça görülmektedir. Aşağıdaki tabloda, derginin dört sayısında yayımlanan başlıklar kategorik olarak sınıflandırılmıştır:

Kategori	Başlık		Sayfa (s)	İçerik Özeti
Yayın Politikası	İfade-i Hal	1	s. 1	Derginin amacı, hedef kitlesi ve yayın politikasının duyurulduğu sunuş yazısı
	İhtar	2	s. 16	Tebrik mektupları ve okur katılımına dair duyuru
	İhtar	4	s. 25	Gecikme nedeniyle yayın sıklığının 10 günde bire çıkarılacağına duyurusu
Ahlak ve Karakter Eğitimi	Ulviyet	1	s. 2	İnsanın yüceliği, ahlak ve ilim ilişkisi
	Çocuklara Mütalaa	1	s. 3-4	Allah sevgisi, ibadet, ebeveynlere saygı
	Vatan	4	s. 26-27	Vatan sevgisi ve vatana hizmet bilinci
	Çocuklara Mahsus Tarih-i Tabii	4	s. 27-29	İnsanı hayvandan ayıran akıl kuvveti
	Köy Çocukları (Değnek Hikâyesi)	4	s. 29	Birlik ve beraberliğin önemi
Çalışma ve Tahsil Teşviki	Gayret	1	s. 5-6	İlim ve marifetin önemi, çalışkanlığın fazileti
	Çocukluk Zamanı	3	s. 17-18	Çocuklukta çalışmanın ilerideki hayata etkisi

Kategori	Başlık		Sayfa (s)	İçerik Özeti
Eğitim Metodu ve Usul	Vazife-i Tahsiliye	2	s. 10-11	Ders çalışma yöntemleri, soru sorma, tekrar etme
Coğrafya	Coğrafya	1	s. 7	Coğrafyanın tanımı ve önemi
	Coğrafya (Mabad)	2	s. 13-14	Coğrafyanın üç türü: Riyazi, Tabii, Vasfi
	Şekl-i Arz	2	s. 14-15	Dünyanın yuvarlaklığı ve ispatı
	Niagara Şelalesi	2	s. 13	Niagara Nehri ve şelalesi hakkında coğrafi bilgi
Matematik	Hesap	2	s. 11	Taksim (bölme) işlemi, madruplar (çarpanlar)
	Hesap (Mabad)	3	s. 22-23	Taksim ve darbin ispatı, dokuzlar usulü
Astronomi / Doğa Olayları	Küsûf	3	s. 19-20	Güneş tutulması, ayın evreleri, cisim-şeffaf-gayr-ı şeffaf kavramları
Dil ve Gramer	Esmâ-yi Türkiye	3	s. 21-22	İsim kavramı, müfred-cem ayrımı, ism-i cem
Tarih	Ayasofya Camii	2	s. 15	Ayasofya Camii'nin tarihi ve fiziksel özellikleri
	Bab-ı Safa	3	s. 24	Harem-i Şerif'teki Bab-ı Safa kapısı hakkında tarihi bilgi
Okuyucu Katılımı	Aldığımız Tebriktir (Ahmed Fahri)	2	s. 9	Okuyucu tebrik mektubu
	Vasıta-i Terakki Muharrirliğine (Mehmed)	3	s. 17	Okuyucu tebrik mektubu
	Aldığımız Tebriktir (Feyzi)	4	s. 25	Manzum tebrik mektubu
	Mesele ve Çözümü	2-3	s. 16-17	Hesap sorusu ve ödüllendirilen çözüm

Tablo 1: Vasıta-i Terakki'de Yer Alan Yazıların Kategorik Dağılımı

4.1.1. Yayın Politikası

Derginin ilk sayısında “İfade-i Hal” başlığıyla yayımlanan sunuş yazısı, mütevazı bir üslupla çocukların maarif yolunda ilerlemesine rehberlik etme amacını ortaya koymaktadır: “Biz, sizin öteden beri maddi ve manevi ilerlemeniz arzusunda iken, elhamdülillah bu kere bulunduğumuz tarik-i maarifte süratle terakki etmenize güzel bir rehber olmak üzere işte bu ‘Vasıta-i Terakki’yi piş-i nazar-ı mütalaanıza tavsiyeye cesaret ediyoruz”. Dergiyi neşredenler, kalem tutma liyakatinden yoksun olduklarını itiraf etmekle birlikte, vatan evlatlarına hizmet arzusunun kendilerini bu yola sevk ettiğini belirtmektedir: “Biz, kalem tutmak liyakatinden âri olduğumuzu herkesle beraber bilip ve tasdik edip dururken, şu varakparemizi nazar-ı mütalaanıza arz etmeye kadar olan cesaretimiz, mahza o vazife-i mergube sayesinde hasıl olduğunu kim inkâr edebiliyor?”²²

4.1.2. Ahlak ve Karakter Eğitimi

Ahlaki değerler, derginin en sık işlenen temalarından biridir. “Ulviyet” başlıklı yazıda insanın yüceliğinin ahlak ve ilim olmak üzere iki temel esas üzerine inşa edildiği ifade edilmiştir: “İnsan bu sıfat-ı mukaddese-i memduhayı kazanmak için evvel emirde ahlâk-ı hayriye ile muttasıf olmalı, saniyen iktisab-ı ulum ve fûnun etmelidir”.²³ “Çocuklara Mütalaa” başlıklı yazıda ise dini ve ahlaki öğütler ön plandadır. Çocuklara Cenab-ı Allah’ı sevmek, ibadet etmek ve Peygamber’in sünnetine uymak telkin edilmekte; “Biz daha çocuğuz” gibi mazeretlere sığınılmaması gerektiği vurgulanmaktadır: “Sakiniz, sakınıniz

22 Vasıta-i Terakki, No. 1, 1 Cemaziyelahir 1299/16 Nisan 1298, s. 1.

23 Vasıta-i Terakki, No. 1, 1 Cemaziyelahir 1299/16 Nisan 1298, s. 2.

ki hayalatınıza ‘Biz daha çocuğuz’ gibi beyhude fikirler hutur etmesin”.²⁴ Ebeveynlere saygı ve hürmet de önemle işlenen konulardandır: “afiyetimiz için gece gündüz Cenab-ı Kibriya’ya rica ve niyaz eden ve üzerlerimize terlerle terlettirilen ancak validelerimizdir”.²⁵

4.1.3. Çalışma ve Tahsil Teşviki

Dergide en yoğun şekilde işlenen tema, çocukları ilim öğrenmeye ve mektebe devam etmeye teşviktir. “Gayret” başlıklı yazıda ilmin mala üstünlüğü veciz bir dille ifade edilmiştir: “Malın dostu yok, düşmanı çoktur. Lakin ilmin dostu çok, düşmanı yoktur. Bütün cihan ateşe yansa ilim yanmaz, tufan kopsa suya da batmaz. İlmi, mal gibi cebr ile kimseden alamaz, meydanda kalsa hırsız çalamaz”.²⁶ Devamsızlık konusu özellikle imtihanlar bağlamında ele alınmış; düzenli devam edenlerin mükafat göreceği, devamsızlık yapanların ise imtihan günü pişmanlık yaşayacağı anlatılmaktadır. Yazarlar, çocuklara “azca uyuyup çokça çokça derse çalışmağa say ü ihtimam etmenizi halisane ve pederane tavsiye ederiz”²⁷ şeklinde seslenmektedir. “Çocukluk Zamanı” başlıklı yazıda da çocuklukta çalışmanın ilerideki hayatı şekillendirdiği vurgulanmıştır: “Bir adam yedisinde ne ise yetmişinde de odur. Öyle ise şimdiden fenninizi önünüze koyunuz”.²⁸

4.1.4. Eğitim Metodu ve Usul

Dergide, çocuklara doğru ders çalışma yöntemleri de öğretilmektedir. “Vazife-i Tahsiliye” başlıklı yazıda ders esnasında zihnin tamamen derse yöneltilmesi, gözün hocadan ayrılmaması gerektiği belirtilmiştir: “Ders okunurken zihniniz derse müteveccih olup başka bir şeyle işgale meydan vermeyerek hoca efendinin takririni kemal-i rağbet ve dikkatle dinleyip murad ve maksadı her ne ise onu anlayacağım diye gözünü hoca efendinin gözünden ayırmamak lazımdır”.²⁹ Anlaşılmayan yerlerin çekinmeden sorulması gerektiği, aksi takdirde derslerin birbirine bağlı olduğu için sonraki konuların da anlaşılamayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, derslerin tekrar edilmesinin önemi vurgulanmıştır: “Dersinizden çıkıp da doğruca evlerinize gittikten sonra bir köşeye çekilerek o gün okunulan ve ertesi günü okunması mukarrer olan dersleri tekrar tekrar mütalaa edip zihinlerinizde gereği gibi takarrür ve teessüs ettirmeye himmet etmelisiniz”.³⁰

4.1.5. Coğrafya

Dergide coğrafya dersleri geniş yer tutmaktadır. Coğrafyanın üç türü tanımlanmıştır: “Coğrafya-yı Riyaziye veya Hendsiye”, “Coğrafya-yı Tabiiye veya Hükmiye” ve “Coğrafya-yı Vasfiye veya Politik”.³¹ Kürre-i Arz’ın yuvarlaklığı, bir geminin ufukta önce direğinin sonra teknesinin görünmesi örneğiyle açıklanmıştır: “Deniz kenarına gelip de bize doğru gelen bir gemiye dikkat eylesek, birinci defa nazar-ı dikkatimize çarpacak

24 Vasita-i Terakki, No. 1, 1 Cemaziyelahir 1299/16 Nisan 1298, s. 3.

25 Vasita-i Terakki, No. 1, 1 Cemaziyelahir 1299/16 Nisan 1298, s. 4.

26 Vasita-i Terakki, No. 1, 1 Cemaziyelahir 1299/16 Nisan 1298, s. 5.

27 Vasita-i Terakki, No. 1, 1 Cemaziyelahir 1299/16 Nisan 1298, s. 7.

28 Vasita-i Terakki, No. 3, 11 Recep 1299/16 Mayıs 1298, s. 18.

29 Vasita-i Terakki, No. 2, 25 Cemaziyelahir 1299/2 Mayıs 1298, s. 10.

30 Vasita-i Terakki, No. 2, 25 Cemaziyelahir 1299/2 Mayıs 1298, s. 11.

31 Vasita-i Terakki, No. 2, 25 Cemaziyelahir 1299/2 Mayıs 1298, s. 13.

parça direğin en yüksek noktası olan şikkası olacağını tecrübe edebilirsiniz”.³² Dünyanın çevresinin yaklaşık 25 bin mil olduğu, bir trenle gece gündüz hareket edilerek bir ayda dolaşılacağı hesaplanmıştır.³³

4.1.6. Hesap ve Matematik

Matematik dersleri “Hesap” başlığı altında verilmiştir. Taksim (bölme) işlemi, madruplar (çarpanlar) ve kesirli işlemler örneklerle anlatılmıştır. Bölme işleminin ispatı gösterilmiştir: “31.548 adedinin 63 misline 38 zam olunursa 1.987.562 hasıl olur. İşte bu da göstermektedir ki, taksim ameliyatının sıhhati, hariç kısmetin maksûm-ı aleyh ile darp edilip kesrin ilavesiyle maksûdu vermesine bağlıdır”.³⁴ Darp (çarpma) işleminin doğruluğunu kontrol etmek için kullanılan “dokuzlar” usulü de ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Söz konusu yöntem, matematik eğitiminde geçmişte kullanılan bir usul olmalıdır.

4.1.7. Vatan Sevgisi ve Tarih

“Vatan” başlıklı yazı, vatan kavramının derinliğini ifade etmektedir: “Vatan öyle bir mevki-i mübârekdir ki onun her bir habbesinde binlerce canlar ve her bir hatvesinden binlerce kanlar doludur”.³⁵ Vatana hizmet etmenin ilim ve marifetle mümkün olacağı belirtilmiş, vatanını sevmeyenler şiddetle eleştirilmiştir: “Yazık, yazıklar olsun o insana ki bir vatanın havasıyla teneffüs eder ve ekmeğini yer, suyunu içer de müddet-i ömründe bir kerecik olsun ‘Bu toprak benim sebab-i vücud ve hayatımdır’ diye hatırına getirmez”.³⁶ “Çocuklara Mahsus Tarih-i Tabii” yazısında ise insanı hayvandan ayıran “kuvve-i akliye” üzerinde durulmuştur: “insanlar ile hayvanlar arasında bir sed vardır... İşte o sedde ‘kuvve-i akliye’ denilir”.³⁷

4.1.8. Dil ve Gramer

Türkçe dil bilgisine “Esmâ-yi Türkiye” başlığıyla yer verilmiştir. İsim kavramı tanımlanmış, müfred ve cem ayrımı örneklerle açıklanmıştır: “isim ya zatın ya bir mahallin veyahut bir şeyin adı olacak demek olur. Mesela, ‘İstanbul’, ‘kitap’ gibi”.³⁸ Müfred kelimelere “-ler, -lar” eklenmesiyle cem yapıldığı, “kitap-kitaplar” örneğiyle gösterilmiştir. Ayrıca, müfred oldukları halde cemi gibi görünen kelimelerin “ism-i cem” olarak adlandırıldığı belirtilmiştir: “tabur namı, her ne ise sekiz yüz yahut bin neferden ibaret bir heyet-i askeriye denildiği halde, taburun cemi olması teşkil ettiği eftad-ı askeriyeden dolayı değil, belki ordunun birkaç taburlardan ibaret olduğu içindir”.³⁹

4.1.9. Doğa Olayları (Küsûf)

“Küsûf” başlıklı yazıda güneş tutulması astronomik olarak açıklanmıştır. Ay’ın dünyanın etrafında dönmesi, cisim-şeffaf-gayr-ı şeffaf kavramları, bedir ve hilal gibi

-
- 32 Vasita-i Terakki, No. 2, 25 Cemaziyelahir 1299/2 Mayıs 1298, s. 14.
 33 Vasita-i Terakki, No. 2, 25 Cemaziyelahir 1299/2 Mayıs 1298, s. 15.
 34 Vasita-i Terakki, No. 3, 11 Recep 1299/16 Mayıs 1298, s. 23.
 35 Vasita-i Terakki, No. 4, 27 Recep 1299/1 Haziran 1298, s. 26.
 36 Vasita-i Terakki, No. 4, 27 Recep 1299/1 Haziran 1298, s. 26.
 37 Vasita-i Terakki, No. 4, 27 Recep 1299/1 Haziran 1298, s. 27.
 38 Vasita-i Terakki, No. 3, 11 Recep 1299/16 Mayıs 1298, s. 21.
 39 Vasita-i Terakki, No. 3, 11 Recep 1299/16 Mayıs 1298, s. 22.

terimler tanımlanmıştır. Çocuklara güneşe doğrudan bakmanın zararları ihtar edilmiş, karartılmış camla bakmaları tavsiye edilmiştir: “ziya-yı şemsin gözlerinizi incitmemesi için bir parça camı, mum yahut gazın alevi üstünde isleterek karartmalı ve sonra işbu cam ile güneşe bakmalısınız”.⁴⁰ Ay’ın şuleli kısmının büyüyüp küçülmesine “vücut” veya “safahat-ı kamer” denildiği belirtilmiştir.⁴¹

4.1.10. Okuyucu Katılımı ve Hediyeler

Dergide okuyucu katılımını teşvik eden uygulamalar bulunmaktadır. İkinci sayıda bir hesap sorusu sorulmuş, üçüncü sayıda doğru çözen Neşet Efendi ödüllendirilmiştir: “İkinci numeroda yazılan meseleyi Aksaray’da vaki medrese-i hayriyenin üçüncü sınıfından Çukurçeşmeli Neşet Efendi güzel halletmiş... Bunun için aferin ve mükafata müstahak olduğundan, hediyesini Serafim Efendi kıraathanesinden almalarını rica ederiz”.⁴² Ayrıca, yayımlanan tebrik mektuplarından örnekler verilmiştir: “etfâl-i vatanın muhtaç bulundukları rehberin bu ve buna mümasil asar olacağını teslim ile beraber... tebrik ve tûl-i müddet devam ve intişarını Cenab-ı Hakk’dan temenni ve niyaz eylerim”.⁴³ Dördüncü sayıda Feyzi imzalı manzum bir tebrik yayınlanmıştır: “Dâim ede Hak pâdişah-ı devr-i zamânı / Kim etmededir âleme izhâr-ı terakki”.⁴⁴

4.1.11. Tarihi ve Dini Konular

“Bab-ı Safa” başlıklı yazıda Harem-i Şerif’teki Bab-ı Safa kapısı tanıtılmıştır: “Mescid-i Haram’ın on dokuz kapısı olup... Bab-ı Safa Harem-i Şerif’in en büyük kapısı olduğundan tam beş gözlüdür. Mezkûr kapıya cahiliye Arapları vaktinde ‘Bab-ı Beni Mahzum’ denirdi”.⁴⁵ Bundan başka Ayasofya Camii’ne dair tarihi bilgiler de verilmiştir: “Ayasofya Cami-i Şerifi bin üç yüz yıllık bir mazisi olup evvela Konstantin ahşaptan yaptırıp Ayasofya diye isim vermiştir”.⁴⁶ Caminin ölçüleri, direk sayıları ve yapım tarihi hakkında detaylı bilgiler sunulmuştur.

4.1.12. Çocuk Hikâyeleri ve Nasihatler

“Kapanmış Bir Kavga” başlıklı hikâyede, Hasan ile Hüseyin adlı iki çocuk arasındaki bir tartışmanın dostlukla nasıl sona erdiği anlatılmaktadır. Hasan, Hüseyin’e; “seninle dost olalım” teklifinde bulunur. Hüseyin, bu teklifi hemen kabul eder. Bunun üzerine Hasan, aralarında büyük olanın kendisi olduğunu belirterek barışma adımını önce kendisinin atmasını ister. Hüseyin de kavgayı başlatanın kendisi olduğunu, ancak kavgayı bitirenin Hasan olduğunu söyleyerek ona teşekkür eder ve tartışma böylece sona erer.⁴⁷ Ayrıca “Köy çocukları” temalı bölümde ise babasının değneklerle verdiği birlik ve beraberlik dersi, çocuklara ittihadın önemini öğretmek amacıyla aktarılmıştır: “Değnekler zimmet olup yek-

40 Vasita-i Terakki, No. 3, 11 Recep 1299/16 Mayıs 1298, s. 19.

41 Vasita-i Terakki, No. 3, 11 Recep 1299/16 Mayıs 1298, s. 20.

42 Vasita-i Terakki, No. 3, 11 Recep 1299/16 Mayıs 1298, s. 17.

43 Vasita-i Terakki, No. 2, 25 Cemaziyelahir 1299/2 Mayıs 1298, s. 9.

44 Vasita-i Terakki, No. 4, 27 Recep 1299/1 Haziran 1298, s. 25.

45 Vasita-i Terakki, No. 3, 11 Recep 1299/16 Mayıs 1298, s. 24.

46 Vasita-i Terakki, No. 2, 25 Cemaziyelahir 1299/2 Mayıs 1298, s. 15.

47 Vasita-i Terakki, No. 4, 27 Recep 1299/1 Haziran 1298, s. 32.

vücut oldukları halde kırmak için beyhude yoruldunuz, lakin teker teker kırmağa hanginizin kudreti yettiğini gördünüz... Kendinizi daima dostluk bağında sıkı sıkı bağlı ve yek-vücut olduğunuz halde bulundurunuz”⁴⁸.

5. Sonuç

Vasıta-i Terakki, II. Abdülhamid döneminin basın politikaları ile şekillenen Osmanlı çocuk dergiciliği içinde kısa ömürlü fakat kayda değer bir örnektir. 1882 yılının Nisan-Haziran ayları arasında yayımlanan dört sayısı ile sınırlı bir yayın hayatına sahip olsa da dergi hem fiziksel özellikleri hem de içerik yapısı bakımından dönemin diğer çocuk mecmualarından ayrılan bir profil çizmektedir.

Derginin en belirgin özelliği, teknik açıdan gösterdiği çabadır. Dış kapaklı basılması, ilk sayısının kapağında başka eserlere ait reklamlara yer vermesi ve özellikle ikinci sayısında yayımlanan Niagara Şelalesi fotoğrafı, kendisinden önceki çocuk dergilerinde görülmeyen uygulamalardır. Bu unsurlar, sınırlı imkânlarla rağmen derginin görsel malzeme ve sunum açısından dönemi için donanımlı bir yayın organı olduğunu göstermektedir.

İçerik analizi, Vasıta-i Terakki'nin eğitim ve ahlak odaklı bir yayın politikası izlediğini ortaya koymaktadır. Dergide en sık işlenen temalar arasında ilim öğrenmeye teşvik, ders çalışma yöntemleri, dini ve ahlaki öğütler ile vatan sevgisi yer almaktadır. Bunun yanında coğrafya, matematik, dil bilgisi ve astronomi gibi konulara ayrılan bölümler, derginin yalnızca ahlaki telkinle sınırlı kalmayıp çocuğu örgün eğitimi destekleyecek biçimde bilgilendirmeyi de hedeflediğini göstermektedir. Okur mektuplarına ve soru-cevap uygulamalarına yer verilmesi ise derginin çocuğu edilgen bir alıcı değil, sürece dahil olan bir taraf olarak konumlandığına işaret etmektedir.

Derginin dört sayıda kalmasının kesin nedeni kaynaklarda açıkça belirtilmemekle birlikte, dönemin genel basın ortamı ve küçük ölçekli yayınların karşılaştığı ekonomik ve idari güçlükler bu kısa ömrü açıklayabilecek etkenler arasında değerlendirilebilir. Bu noktada Vasıta-i Terakki örneği, II. Abdülhamid döneminde çıkan pek çok çocuk dergisinin benzer bir akıbeti paylaştığını, uzun soluklu yayıncılığın bu alanda istisna teşkil ettiğini bir kez daha teyit etmektedir.

Sonuç olarak Vasıta-i Terakki, sayı bakımından sınırlı bir külliyata sahip olsa da dönemin çocuk basınının teknik gelişimi, eğitim anlayışı ve okurla kurduğu ilişki biçimi hakkında somut veriler sunması bakımından incelenmeye değer bir kaynaktır. Bu çalışmanın, derginin literatürde daha görünür hâle gelmesine ve Osmanlı çocuk dergiciliği üzerine yapılacak sonraki araştırmalara veri sağlamasına katkıda bulunması beklenmektedir.

Kaynakça

Demirkol, Gökhan ve Gürkan Dağbaşı. “Osmanlı Çocuk Dergilerinde Dil Öğretimi: Çocuklara Talim Dergisi (1887-1888)”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 6/18 (2017): 815-827.

Duman, Hasan, haz. *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Toplu Yayınlar Kataloğu 1828-1928*. İstanbul: İslam Konferansı Teşkilatı, 1986.

Emiroğlu, Öztürk. *Eski Harfli Süreli Çocuk Yayınları (1869-1928)*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2020.

Engin, Vahdettin. *II. Abdülhamid ve Dış Politika*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.

Ertuğ, Hasan Refik. *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*. Birinci Cilt. İstanbul: Yenilik Basımevi, 1970.

Eski Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu. C. 1. Ankara: Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları, 1987.

Georgeon, François. *Sultan Abdülhamid*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

“Hakkı Tarık Us Koleksiyonu”. Son güncelleme: 3 Ağustos, 2026. <https://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#v>.

İnuğur, M. Nuri. *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1982.

“IRCICA Kütüphanesi”. Son güncelleme: 3 Ağustos, 2026. <https://elibrary.ircica.org/Biblio/Detail/60177>.

Koloğlu, Orhan. *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010.

Koloğlu, Orhan. *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006.

Köse, İsmail. “Osmanlı'da Eğitimin Modernleşme Hareketleri: Dönemin Çocuk Mecmualarında Eğlence ve Eğitim Yaklaşımları (1869-1922)”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Yüksekokulu Dergisi*. 18/2 (2015).

Okay, Cüneyd. *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.

Özçelik, Tarık. “Türk Basın Tarihinde Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad”. *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi ve Mehmet Âkif Ersoy*. Ed. Ali Kurt. Kocaeli: Gölcük Belediyesi, 2021.

Özçelik, Tarık. “Kırkkilise (Kırklareli) İnas (Kız) Rüşdiyesi”, *Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/2, 2026.

Vasıta-i Terakki. No. 1, 1 Cemaziyelahir 1299/16 Nisan 1298.

Vasıta-i Terakki. No. 2, 25 Cemaziyelahir 1299/2 Mayıs 1298.

Vasıta-i Terakki. No. 3, 11 Recep 1299/16 Mayıs 1298.

Vasıta-i Terakki. No. 4, 27 Recep 1299/1 Haziran 1298.

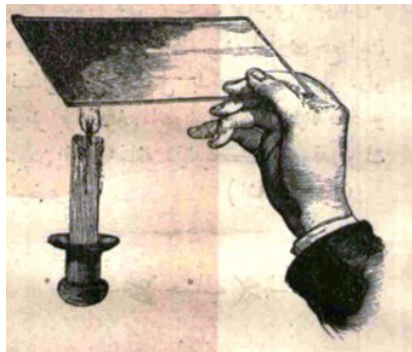
EKLER

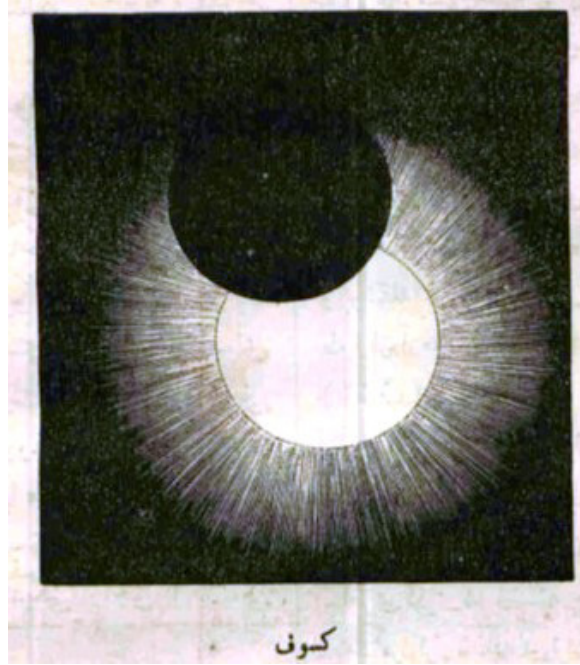
Niyagara Enharı (Niagara Nehri), **Kaynak:** No: 2, s. 13.

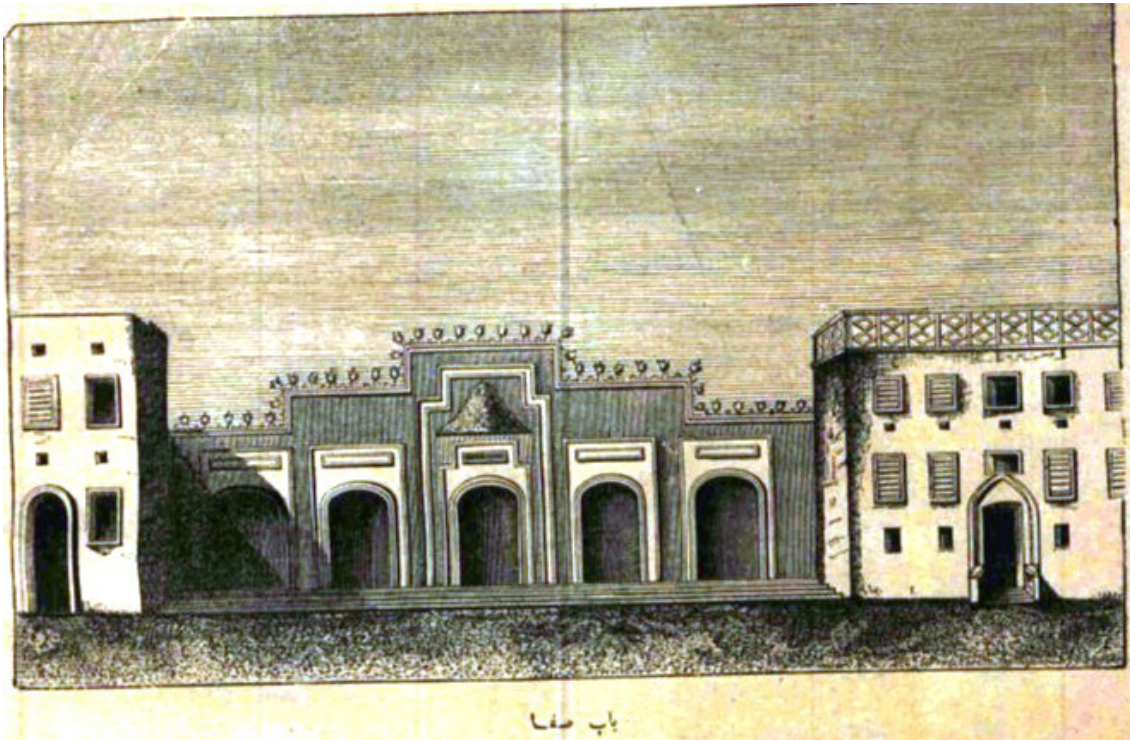
Rota ve mesafe tasviri, **Kaynak:** No: 2, s. 16.

Fizik deneyi, **Kaynak:** No: 3, s. 21.

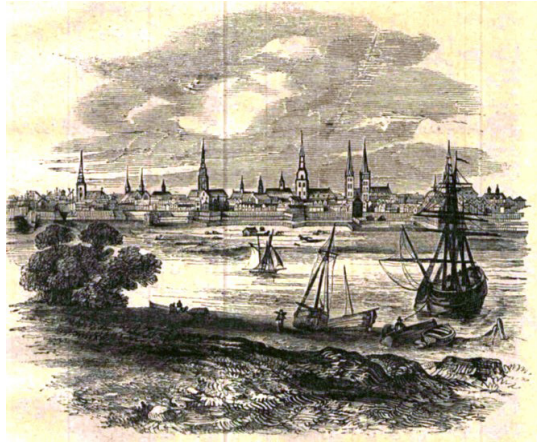
Güneş tutulmasını gösteren tasvir, **Kaynak:** No: 3, s. 20.

Bâb-ı Safâ, **Kaynak:** No: 3, s. 24.

Kaynak: No: 4, s. 29.

Hollanda'da Antwerp şehri, **Kaynak:** No 1, s. 8.

Şam-ı Şerif'te vaki Emeviye Camii, **Kaynak:** No 1, s. 4.

Extended Abstract

Introduction

The Ottoman press under the reign of Sultan Abdülhamid II (1876-1909) developed within a paradoxical framework, torn between the constitutional guarantee of press freedom announced in Article 12 of the 1876 Kanun-i Esasi and the strict administrative controls that followed the suspension of parliament after the 1877-1878 Ottoman-Russian War. While this period is widely regarded in the historiography as the most heavily censored era of Ottoman press history, it also coincided with an expansion of the educational infrastructure and a corresponding rise in periodical publishing, particularly in the magazine format. Within this broader publishing landscape, periodicals addressed specifically to children constitute a distinct and understudied category. Following the appearance of Mümeyyiz in 1869, generally regarded as the first Ottoman children's magazine, a number of similar publications emerged as part of the wider Westernization process initiated by the Tanzimat reforms. These magazines reflect a gradual shift in the social perception of childhood, positioning the child as a distinct subject worthy of dedicated print culture. Among these short-lived publications, Vasıta-i Terakki (1882) has received little scholarly attention, largely due to its brief publication run of only four issues. This study addresses this gap by examining the physical characteristics, publication history, and thematic content of Vasıta-i Terakki, situating the periodical within the broader context of Ottoman press policy and children's publishing during the Hamidian era.

Methods

This study is based on a close reading of the four surviving issues of Vasıta-i Terakki, held in the National Library of Turkey under catalog number 1957 SB.124. These issues were selected as the primary source material because they represent the most complete and physically accessible set of surviving copies, allowing for a comprehensive assessment of the periodical's format, layout, and content. Additional catalog records from the IRCICA Library and the Hakkı Tarık Us Collection were consulted to corroborate bibliographic details, although the latter collection contains only two of the four issues. The analysis combines a bibliographic description of the periodical, including its publication dates, pricing, printing house, and physical layout, with a thematic content analysis of the texts published across the four issues. Each article was categorized according to its subject matter, resulting in a classification scheme covering categories such as moral and character education, encouragement of study, geography, mathematics, language instruction, natural history, and reader correspondence. This categorization allows the editorial priorities of the magazine to be identified systematically rather than impressionistically, and situates the periodical's content choices against the broader educational and political context of the early 1880s, including the aftermath of the 1877-1878 war and the rise of Ottoman patriotic sentiment.

Discussion

The findings indicate that Vasıta-i Terakki, despite its short lifespan, displays a number of features that distinguish it from earlier and contemporaneous Ottoman children's magazines. Most notably, the second issue includes a photograph of Niagara Falls, a visual

practice not found in any children's periodical published before it. The magazine was also printed with an outer cover, and its first issue carried advertisements for unrelated publications on its cover page, a commercial practice that had not previously appeared in this genre. These features suggest that, notwithstanding its technical limitations, the magazine's producers were engaged in a deliberate effort to align the publication with contemporary European models of children's print culture.

In terms of content, the thematic analysis shows that the magazine's editorial policy was firmly anchored in education and moral instruction. The most frequently addressed themes concern the value of diligence and scholarly effort, correct study habits, religious and moral guidance, and love of the homeland, the latter appearing in direct response to the territorial losses of the recent war. At the same time, a substantial portion of the content consists of instructional material covering geography, arithmetic, grammar, and basic astronomy, indicating that the magazine functioned as a supplement to formal schooling rather than as a purely didactic or devotional text. The presence of reader correspondence, a mathematics problem with a rewarded solution, and published congratulatory letters from young readers further suggests that the editors sought to position the child reader as an active participant rather than a passive recipient of instruction.

The brevity of the magazine's publication run cannot be explained with certainty from the available sources, but it is consistent with the broader pattern observed among Ottoman children's periodicals of the period, many of which struggled to sustain regular publication due to limited financial resources and an uncertain readership base. Read against this backdrop, *Vasita-i Terakki* appears less as an anomaly than as a representative case of the structural fragility that characterized small-scale periodical publishing under the administrative and economic conditions of the Hamidian press environment.

Conclusion

Although *Vasita-i Terakki* survives in only four issues, its examination contributes meaningful evidence to the study of Ottoman children's periodicals during the reign of Abdülhamid II. The magazine's visual innovations, its combination of moral instruction with practical school subjects, and its efforts to engage young readers through correspondence and problem-solving activities collectively illustrate how children's print culture responded to the educational reforms and patriotic climate of the early 1880s. By situating this brief but distinctive publication within the wider history of Ottoman press and education, the present study aims to bring *Vasita-i Terakki* into greater scholarly visibility and to provide a foundation for further comparative research on Ottoman children's periodicals of the period.